

חנוכה - איסור עשיית מלאכה

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף כא עמוד ב

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל תמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה.

2. ר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף ט עמוד ב

ומש"ה היו שמנה ימים מפני שהיה להם שמן טהור רחוק ד' ימים והוצרכו שמנה ימים בין הליכה וחזרה:

3. בית יוסף אורח חיים סימן תרע

והטעם שהוצרכו להדליק שמנה ימים מאותו פך מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים ואי אפשר להתקין שמן טהור עד שיעברו עליהם שבעה ימים מיום טומאתם ויום אחד לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא מהם שמן טהור והר"ן (שם) כתב

4. בית יוסף אורח חיים סימן תרע

ואיכא למידק למה קבעו שמנה ימים דכיון דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת ונמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות. וי"ל שחילקו שמן שבפך לשמנה חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. ועוד י"ל שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשונה. אי נמי שבלי לראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה:

5. ר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף ט עמוד ב

עשאו ימים טובים בהלל ובהודאה. ולא שאסורים במלאכה שלא נקבעו אלא לקריאת הלל ולומר על הנסים בהודאה

6. טור אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע

ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להן:

7. בית יוסף אורח חיים סימן תרע

טעמן כדי שיהא להם היכרא שאסור להשתמש לאורן:

8. לבוש אורח חיים סימן תרע סעיף א

אי נמי כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יום טוב,

9. מגן אברהם סימן תרע ס"ק א

הנשים. דוקא נשים לפי שנעשה נס על ידיהם [מט"מ]:

10. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תרע ס"ק א

א הנשים. עיין מ"א. על ידי יהודית, כמבואר בפיוט [לשבת ראשון של חנוכה, המתחיל אודך כי אנפת], ובתוספות מגילה ד' א' [ד"ה שאף], יע"ש. ועיין ט"ז ומ"א ב' בשם מהרי"ל, משמע אף אנשים, להיכרא שאסור לשמש לאורה. והמחבר סובר דוקא נשים, מטעם שנעשה הנס על ידם כו', יע"ש:

11. שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנה

ועיין עוד בטור סי' תר"ע דנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות וכתב הב"י הטעם שיהיה היכר שאסור להשתמש לאורן, ומה לנשים בזה יותר מאנשים, מיהו מג"א שם [סק"א] יהיב טעמא משום שעל ידן היה הנס ר"ל הוה י"ט שלהם כמו ר"ח ועיין בכל מ"ש דוק.

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע סעיף א

בכ"ה בכסליו (מתחילין) שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית, אבל מותרין בעשיית מלאכה; ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם.

13. משנה ברורה סימן תרע ס"ק א

וימים אלו הן הנקראים חנוכה ר"ל חנו כ"ה שביום כ"ה חנו מאויביהם. ומפני שהן ימי שמחה והלל לכך אסור בהן ההספד והתענית נוהגין העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ויש טעם לזה:

14. משנה ברורה סימן תרע ס"ק ד

(ד) בעוד שהנרות דולקות - בביתו כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה והוא כחצי שעה:

15. מגן אברהם סימן תרע ס"ק ב

ב בעוד שהנרות. כ' במ"צ פ"י כל זמן שנרות של בה"כ דולקות והוא עד כחצות עכ"ל

16. שו"ת אור לציון חלק ד - דין דברים האסורים ומותרים בחנוכה הערה א

א. בשו"ע בסימן תר"ע סעיף א' כתב, ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להן. וכתב בב"י, שהטעם הוא כדי שיהא להן היכר שאסור להשתמש לאור נרות החנוכה. וראה עוד בלבוש ובמטה משה שם. וכתב באליה רבה שם ס"ק י"ב, שהמנהג להחמיר שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות דולקים בביתו, והיינו עד חצי שעה. והוא דלא כמו שהביא המג"א שם בס"ק ב' שהמנהג הוא עד חצות הלילה, שהוא כל זמן שנרות ביהכ"נ דולקות, ע"ש. וכן כתבו האחרונים, שאין המנהג להחמיר אלא חצי שעה בלבד.

17. שו"ת עשה לך רב חלק ח סימן מד

זה יצא ראשונה, ב"אדם שמדליק חצי שעה נר חנוכה לפני צאת הכוכבים כמנהג הגר"א. הוא גר בלונדון ויש כמעט שעה בין השקיעה לצאת הכוכבים, וכמובן שהוא נותן שמן שידלק חצי שעה לתוך הלילה, והבת שלו עובדת במשרד בשעה שמדליק. ונשאלתי הרי הוא יכול להוציא אותה במצות הדלקה אף שהיא לא בבית, והיות והנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות דולקות האם יש עליה איסור לעבוד בזמן שהנרות דולקות כאילו שהיא בבית. וחשבתי שאולי עדיף שלא תצא בהדלקתו אלא לכשתבוא הביתה תדליק בעצמה ותרד השאלה, ומה חו"ד בזה".

לעצם השאלה נראה לענ"ד שאם תרצה לצאת יד"ח בנרות שאביה מדליק בבית בשעה שהיא במשרד, אין היא מנועה מלעבוד באותה שעה במשרד, שכן כל עיקר הטעם שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות הוא כדי שיהא להם היכר שאסור להשתמש לאורה וכדכתב מרן הב"י (בסימן תר"ע), וכיון שאין היא נמצאת ליד הנרות אין מקום לחשש זה ואף שהלבוש כתב טעם אחר "כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יום - טוב". אין להחמיר כל כך בדבר זה שהוא מנהג בעלמא, ודיינו בטעמו של מרן הב"י להתיר לה עשיית מלאכה,

18. כתב עת מבית הלוי

נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקין. והיינו כחצי שעה. ונמנעות ממלאכת טויה ותפירה וכדומה, אבל מלאכת המטבח כאפיה ובישול מותרת.

19. הרב אליעזר מלמד

ואף שלכאורה לפי הטעם הראשון היה נכון לאסור בחצי השעה הראשונה גם טיגון ובישול, נהגו להתיר. ואפשר לומר שהעיקר לעשות היכר של איסור, ומתוך כך יזכרו שאסור

להשתמש לאור הנרות. ומ"מ י"א שמשפחות שנהגו להחמיר יותר, עליהן להמשיך במנהגן, ועי' בבא"ח וישב כז, כה"ח תרע, ט. ועי' בפנה"ל מועדים יא, ז, שגיהוץ לצורך לבישה במועד מותר.

סעודות בחנוכה

20. מרדכי מסכת פסחים פרק מקום שנהגו רמז תרה

וסעודת הרשות נראה דלא מיקרי אלא היכא דאיכא סעודה בלא מצוה כגון בשמחת מריעות או בחנוכה שמרבים סעודות אלו לאלו ואלו לאלו:

21. לבוש אורח חיים סימן תרע סעיף ב

ומפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן ביד מושל אחד שהיה מושל עליהם להריגה כמו שהיה בימי המן, אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה, ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם, כידוע ממעשה אנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם, כדרך המלכים המנצחים זה את זה וכובשין אחד מדינות חבריהם ומכריחן לאמונתן, ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס וחוזרים לאמונתם חלילה, לא היו מבקשים יותר, אלא שנתן השם יתברך וגברה יד ישראל ונצחום, לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות, ולא למשתה ושמחה ... אבל בימי המן שהיתה הגזירה להרוג ולהשמיד את הגופות שהוא ביטול משתה ושמחה, ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם, לכך כשנצלו ממנו קבעו להללו ולשבחו יתברך גם כן על ידי משתה ושמחה, הלכך ריבוי הסעודות שעושין בחנוכה אינן אלא סעודות הרשות

22. שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע סעיף ב

ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. הגה: וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח (מהר"א מפרא"ג). ונוהגין לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז היו סעודת מצוה (מנהגים). יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב (כל בו ור"ן).

23. מגן אברהם סימן תרע ס"ק ג

וי"א שיש כו'. וכ"מ בד"מ משום דאי' במגילת תענית ובמדרש בהעלותך שקבעו למשתה ושמחה שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה וכ"פ ביש"ש פ"ז דב"ק סל"ז וב"ח:

24. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תרע ס"ק ג

ג ויש אומרים. עיין מ"א. במשכן היה בניסן, עיין אליה רבה אות י"ז, נשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו והמתינו עד ניסן שנולד יצחק. ובדרכי משה [אות א] לא כתב במשכן, וי"ל בחנוכת המזבח בימי חשמונאי, יע"ש. (ובכ"ח) [ובב"ח] [ריש עמוד תרטז] בשם המדרש חנוכת נשיאים בחנוכה, וכל אחד יום טוב, צ"ע, דבניסן היה, עיין בטור סימן תכ"ט [עמוד שב]. ויש לומר הנשיאים רצו לחנוך מיד בכ"ה בכסליו, ומחשבה ודיבור מצרפה ה' למעשה, אלא שהמתינו בדבר ה' עד ניסן, ושלם להם בימי חשמונאי, וכמו שכתב אליה רבה, ואתי שפיר:

25. משנה ברורה סימן תרע ס"ק ז

(ז) דבאותן הימים וכו' - ר"ל בכ"ה בכסליו כדאיתא במדרש דמלאכת המשכן נגמר בכ"ה בכסליו אלא שהמתין הקדוש ברוך הוא בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק ואמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם לכסליו ושלם לו חנוכת בית חשמונאי. וגם שם בימי אנטיוכוס טמאו ההיכל ועשו חנוכת הבית בשמנה ימים אלו בבית:

26. רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל

27. ט"ז אורח חיים סימן תרע ס"ק ד

(ד) ויש אומרים שיש קצת מצוה כו'. וכ"כ רש"ל דמצוה לשמוח בחנוכה דברמב"ם משמע דימי שמחה ניהו וכ"כ מרדכי הארוך עכ"ל:

28. ביאור הלכה סימן תרע סעיף ב ד"ה * ונוהגין לומר

ונוהגין לומר זמירות ותשבחות וכו' - עיין בתשובת מהרש"ל סימן פ"ה שכתב שראוי שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת תורה ואל תבטל מקביעותך עכ"ל ובעו"ה יש אנשים שתחת זמירות ותשבחות שראוי להלל להש"י על הניסים שעשה לנו הם מרבים בשחוק הקרטין והרבה הרעישו הסה"ק ע"ז והשומר נפשו ירחק מזה:

29. משנה ברורה סימן תרע ס"ק י

(י) שהאכילה יהודית - היא היתה בתו של יוחנן כ"ג והיתה גזירה שכל ארוסה תבעל לטפסר תחלה והאכילה לראש הצוררים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם

30. בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב - הלכות חנוכה סעיף כד

כד. אוכלין מאכלי חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב שהיה ממלכי יון, והמעשה הובא בספר חמדת ימים, ונס זה נעשה קודם נס העקרי של חנכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכך עושין לנס זה ג"כ זכר בימי חנוכה, ע"ד שאמרו לאכול זרעונים בפורים זכר לנס של דניאל ע"ה וחביריו ע"ה. ונ"ל בס"ד לרמז טעם בחלב לשלשה מצות שגזרו לבטלם שהם חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמן עליהם, דאות ח' דחלב הוא אות ראשונה של חודש, ואות ב' דחלב הוא אות שנית של שבת, ואות ל' דחלב הוא אות שלישי של מילה:

מנהג דמי חנוכה

31. מתוך אתר חבדפדיה

אף שלמנהג זה אין מקור, עד שהרבי התבטא על כך שהוא התייגע למצוא את מקורו ללא הצלחה, הרבי הסביר במכתב את טעם המנהג:

"לענין מעות חנוכה, שהכוונה בנתינתם לילדים, לקשר הוראות חנוכה בלימוד שיש ללמוד ממעות אפילו בהתבוננות קלה. כי מצד אחד, הרי יש למעות כוח גדול, ומי שאין לו הוא עני ורש. ומצד שני, הרי הכסף ואפילו עשיר גדול, ומי שאין לו הוא עני ורש. ומצד שני, הרי הכסף כמו שהוא לעצמו אינו אף אחד מג' צורכי האדם - מזון, לבוש, בית - אלא שבו ועל-ידו אפשר לקנות כל צורכי האדם, ולא עוד שבו ועל-ידו יכול לקיים מצוות הצדקה וגמילות חסדים וכמה מצוות, מה- שאין-כן אם הכסף יהיה מונח בקופסה ללא ניצול וללא תועלת.

אחת הנקודות העיקריות בחינוך הילדים הוא להסביר לו באופן שיידע ויזכור תמיד אשר ה' יתברך נתן לו "הון תעצמות" - כוחות כבירים בשלל ובמידות שבלב כמעשה בפועל, אלא שצריך לנצל אותם במילואם, היינו שינצלו כוח השכל בלימוד התורה ועד לאופן ד"יגעת", שאז בוודאי יקויים בו "ומצאת", ועל-דרך זה במידות שבלב לאהוב את ה' ואת התורה ואת כל יהודי וכל הדברים הראויים לאהוב אותם, ולירא ולברוח מכל הדברים שיש לברוח מהם, שלכן צריך ללמוד בהתמדה ושקידה ומשמעת, לדעת את הטוב ואת המעשה אשר יעשה. ואז הוא לא כמו שהוא בנוגע לכסף גשמי, שהרי בגשמיות מי שאין לו הוא עני, אבל ברוחניות יכול כל אחד להיות עשיר, ובלבד שינצל את הכוחות שניתנו לו, שהרי מובטח הוא "יגעת ומצאת", אלא שבזה ניתנה לו הבחירה, ואין הדבר תלוי אלא בו וברצונו, ואין לך דבר העומד בפני הרצון.

32. פסקי תשובות הערות סימן תרע

ובס' תולדות יעקב הנדמ"ח שהגרי"י קניבסקי צ"ל נהג לחלק בליל נר חמישי, וכן מובא בעוד ספרים, ומסבירים זאת עפ"י דרוש, והטעם הפשוט שמעתי כי לעולם לא יחול נר חמישי בשבת ותמיד אפשר לחלק בליל זה מעות חנוכה.